

Kritikus Calamintha-fajok.

Kritische Calamintha-Arten.

Irta: { Jávorka Sándor (Budapest).
 Von: }

A *Calamintha*-nemzetségben, melyet újabban a legtöbb auktor a *Satureja*-nemzetségbe olvaszt bele, egyes főcsoportokat már előkelő auktorok (főleg JORDAN, KERNER, BRIQUET) iparkodtak elfogadható rendszerbe foglalni. Már az a körülmény is, hogy egyöntetű eredményre nem jutottak, mutatja, hogy a *Calamintha*-nemzetségnek némely fajkörével való foglalkozás nehezen megoldható szisztematikai és nomenklaturai kérdéseket rejt magában. Főleg kellő herbáriumi anyag hiánya miatt vizsgálódásomban nem mehettem oly messzire, a mennyire a téma csábított volna, mégis az irodalomból eddig ismert egyes tényekkel szemben így is megállapíthattam a következőket.

Középeurópában, beleszámitva az illir országokatis, a *Calamintha officinalis* MNCH. saltem exp. [*C. intermedia* BAUMG., *C. silvatica* BROMF., *Satureja Calamintha* (L.) SCHEELE] közvetlenebb rokonságából, (ide nem számítva a *Calamintha grandiflora*-t és a *C. thymifolia*-t) terem a *C. officinalis*, a *C. nepetoides* JORD., a *C. nepeta* és negyediknek az a faj, a mely általánosan *C. menthaefolia* Host néven ismeretes.

A *C. officinalis* ezek közt a legáltalánosabban elterjedt faj; a többi itt jelzett fajjal szemben való legszembetűnőbb különbségeit az alább következő táblázatban adom. Hozzá áll legközelebb a nyugateurópai *C. adscendens* JORD. és a galíciai *C. podolica* BLOCKI. Az előbbi a svájci Vallis-on túl nyugatabbra már nem nő, bár BRIQUET szerint egészen a Fekete-tengerig teremne. Utóbbi növény pedig valószínűleg csak herbáriumi név, az irodalomban nem sikerült megtalálnom.

A *C. nepetoides* JORD. [*Satureja nepetoides* (JORD.) FRITSCH] az osztrák forrásmunkák szerint az összes osztrák alpesi koronartományokban terem. Szerintem, a mint azt alább még említeni fogom, a nyugatalpesi *C. nepetoides* az osztrák tartományok közül csupán Tirolban honos, itt éri el elterjedésének keleti határát. Főleg keskenyebb, hosszabb színes csészéjével, hosszabb és szétállóbb csészefogaival és mindig igen laza virágzatával, sűrűbb szőrözetével stb. különböztethető meg a *C. menthaefolia* néven ismert fajtól, a mely utóbbihoz különben egyes tiroli *C. nepetoides*-példányok és keletalpesi *C. menthaefolia*-k is közelednek már, úgy, hogy a keletalpesi növény és a nyugatalpesi *C. nepetoides* közt inkább csak relativ különbségek állanak fenn.

A *C. nepeta* (L.) SAVI [*Satureja nepeta* (L.) SCHEELE] a földközi tenger mellék növénye, fás alsó szárával és alig fogas vagy kevés tompa fogú kicsiny kerekded leveleivel, meg csak igen aprón szőrös virágzatával elég jól különböztethető meg a többitől, a virágzat és a csésze alkotása pedig eléggé megegyezik a *C. menthaefolia*-nak ismert növényével, csupán a csészefogak szétállóbbrak és egyenlőtlenebbek, a virágzat pedig tömöttebb. A *C. nepeta* és az alább tárgyalandó *C. menthaefolia* auct. között — úgy látszik — átmeneteket is lehet találni, melyek azonban hybrideknek is foghatók fel.

Az a növény, melyet az osztrák szerzők *C. menthaefolia* és részben *C. nepetoides* néven ismernek, az alább közölt táblázat szerint elég lényegesen különbözik a többi rokon fajoktól. Virágörveinek elágazási módja hasonló típusú, mint az igazi *C. nepetoides*-é és *C. nepeta*-é, t. i. a nyeles virágálörvök 2—4-szer ágaznak szét, elsőrendű oldalágaik pedig körülbelül ép oly nyúlánkak, mint a másod- és harmadrendű ágacskák és kocsánkak, minek következtében, az elsőrendű elágazás keskeny murvácskái rendszeren rövidebbek, mint az elsőrendű oldalágak.

Ezzel az elágazási móddal szemben a *C. officinalis* virágzati típusa már első tekintetre is különböző. Itt t. i. az álörv elsőrendű oldalágai igen rövidek, igen gyakran majdnem teljesen visszafejlődnek, rövidebbek a murvácskájuknál és sokkal rövidebbek a virágot viselő kocsánkáknál; az egész virágörv rendszeren csak 1—2-szer ágazik el, tehát rendszeren jóval kevesebb virágú, mint a másik típusú virágörv.

A két virágzati típus és a csészék közti különbség legjobban van megrajzolva JORDAN Observ. pl. nouv. IV. (1846) tábláin, a hol az I. tablán a *C. officinalis*, a II. tablán a *C. nepetoides* típusa fel van tüntetve.

Az osztrák szerzők *C. menthaefolia*-ja és részben *C. nepetoides*-e elsősorban csészéjében különbözik legközelebbi rokonaitól (l. a mellékelt táblázatot). Virágörvei rendszeren dús és tömött virágúak, de gyakran lazább vagy kevés virágú örvök is találhatók. Ez a növény elsősorban az Alpesek keleti nyúlványain terem, az osztrák koronatarományok közül tenát a tengerparti tartományokban, Krajnában, Karinthiában, Stájerországban, Salzburgban, Felső- és Alsó-Ausztriában, továbbá Bajorországban. Eszak felé azonban előfordulása mindinkább ritkul. Tirolban pedig már nem ez a növény, hanem a *C. nepetoides* JORD. terem. Előfordul azután ez a növény a magyar-horvát tenger mellék számos pontján, de jóval ritkábban, mint a *C. officinalis*. Úgyisintén a Balkán-félsziget számos pontjáról is láttam, így a Dobrudzsából, Bulgáriából (Szlivno mellett), bár az innen származó példányok csészefogai — úgy látszik — valamivel hosszabbak és egyenlőtlenebbek.

<i>Calamintha nepeta</i>	<i>C. Brauceana=subnuda?</i>	<i>C. nepetoides*</i>	<i>C. silvatica=officinalis</i>
kicsiny, rombos széles tojásdad, kevés tompa-fogú vagy ± épszelű	nagyobb (az alsó 2–3 cm hosszú), tojásdad, a felsőket majdnem ékváltnak; a levélfogak hegyesek, egyenes vagy domború hátúak.	nagyobb, tojásdad, a felsők + kerekített vállúak; a levélfogak hegyesek, rányomottak, rendszeren egyenes hátúak, számuk kevesebb, mint a <i>C. silvatica</i> levelén.	nagyobb, (az alsó 2–4 cm hosszú) tojásdad v. széles tojásdad, a felsők + kerekített vállúak; a levélfogak hegyesek, gyakran domború hátúak.
A virágórv (egy-egy álvirág egy-egy murvaskodó levél hónaljában)	tömött, 2–4-szeresen elágazó, az elágazás <i>nepetoides</i> típusú. Az egész virágórv igen fluoman pelyhes.	rendszen tömött, 2–4-szeresen elágazó <i>nepetoides</i> típusú. Az egész virágórv + rövid állóló szőrös.	aránylag laza, rendszeren csak 1–2(-3)-szor elágazó, a virágórv elsőrendű nyelecskéi rendszeren igen rövidtek, sokszorosan rövidtek a kosztunkánál. Az egész virágórv rövid állóló szőrös.
Az egész csésze	(3–) 4–5 mm hosszú, rendszeren zöld, vastag, csöves-tölcséres.	3–5 mm hosszú, rendszeren zöld, vastag csöves vagy előtete csöves-tölcséres.	(6–) 7–9 mm hosszú, rendszeren sötét ibolyaszínű.
A 2 alsó csésze-fog	1–1.5 mm hosszú, 2–3-szor rövidebb a csésze-csővénel.	kb. 1–1.5 mm hosszú (ritkán 0.5 mm), 3–4-szer rövidebb a csésze-csővénel.	kb. 3 mm hosszú, o'y hosszú, vagy majdnem oly hosszú, mint a csésze-csőve; + előreálló.
A 3 felső csésze-fog	kb. félakkora, mint az alsó, (a végálló virágokon néha kb. akkora); többnyire felfelé görbült.	kb. egyharmaddal rövidebb vagy majdnem o'y hosszú, mint az alsó; valamennyi csészefog + előreálló.	kb. felénnyel vagy egyharmaddal rövidebb, mint az alsó; erősen felfelé görbült.
A pártá	világoslila vagy foheres, 5–6 mm-nyire áll ki a csészeből.	világoslila, 7–10 mm-nyire áll ki a csészeből.	bíboros lila, 8–13 mm-nyire áll ki a csészeből.
A makkoeska	gömbös olliptikus.	gömbös, elliptikus vagy rövid hoszúkás.	+ gömbös.

Amennyire az eddig vizsgált herbáriumi anyag alapján látom, ez a kelet-alpesi és balkán növény meglehetősen azonosnak látszik a *C. subnuda* (W. et K.) Host-tal is. Én legalább nem tudom ezt, a horvát Velebit-hegylánc Mali Urlaj csúcsáról leírt növényt másképp értékelni, mint a hogy már DOLLNER is a krajnai *C. menthaefolia* auct.-ot *C. subnuda*-nak nevezi. Mindössze a velebiti növénynél a levelek valamivel kopaszabbak és sűrűbben fogasak, a virágörv pedig aránylag kevesebb virágú, a csésze kissé hosszabb fogú, mint az alpesi növény példányok többségénél. De az alpesi növénynél is találni példányokat, melyek ugyanilyen határok közt változnak. KITAIBEL herbariumának originális (még fiatal) példányain pedig (Fasc. XVIII. no. 74), melyekhez KITAIBEL a következő megjegyzést fűzte: *Melissa Calamintha?* Huic definitio *Melissae Nepetae* magis convenit. sed spectatis synonymis WILDENOWII videtur utrumque confundisse. In *Maly Urlay* és amelyeket DEGEN ÁRPÁD azonosított a *Melissa subnuda*-val, ezeken a példányokon a virágörvök már jóval több virágúak, miut a hogyan a W. et K. Icones-ében (T. III. tab. 262) lerajzolt ábrán látható. BORBÁS VINCZE is megszédte ezt a növényt a Velebiten a Monte Santon St. Rókus mellett (ezt az adatát az Österr. Bot. Zeitschrift (1889) 232 lapján közli); herbáriumi példányának tanúsága szerint a virágörvök már szintén dúsabb virágúak, levele valamivel kevesebb fogú, mint a KITAIBEL példányain. A csésze alkotása is megegyezik a keletalpesi növényével, a csészefogak pedig KITAIBEL példányain aránylag hosszúak, a keletalpesi növény csészefog-hosszának mintegy egyik szélsőségét mutatják.

Hibrid eredetre sem gondolnék a *C. subnuda*-nál. Mert pl. a *C. officinalis* mellett a másik szülőnek, a mely szóba jöhetne, t. i. a *C. thymifolia*-nak levele alig fogas, keskenyebb is, csészefoga pedig igen rövid; mindezen sajátosságokból pedig a *C. subnuda* semmit sem örökölt. Ugyanígy gondolom, hogy a KARL MALY által a Wiss. Mitteil. aus Bosnien u. d. Herzegovina. VII. (1900) 539. lapján leírt és a Herb. normale növényei között 4482. sz. alatt kiadott *Satureja bosniaca* sem más, mint a *C. subnuda*, illetve a keletalpesi növény, nem pedig *C. officinalis* × *thymifolia*, a minek K. MALY állítja. A K. MALY-tól felállított másik faj, a *C. varbossania* K. MALY (in Wiss. Mitt. Bosn. Herz. VIII. [1902] p. 444) talán szintén ebből a rokonságból való. Ellenben a FREYN-től a Herb. normale-ban 4289. sz. alatt kiadott isztriai «*C. subnuda*» nem más, mint a *C. nepeta*.

De előfordul ez a keletalpesi és balkáni növény Magyarország szűkebb területén is. Már G. BECK említi a Fl. v. Niederösterreich 998. lapján *C. nepetoides* néven a Lajtha-hegységből Kismarton mellől. A *C. menthaefolia*-t H. BRAUN és BORBÁS az ÖBZ. (1889) 234. lapján a Szerémségből említik, de lehet, hogy csak egy szörösebb *C. officinalis* feküdt szemük előtt. De biztosabb adat van róla a M. Nemzeti Múzeum herbariumában, a hol

HAYNALD gyűjteményében ismeretlen gyűjtőtől megvan Keszthely mellől (*Thymus Nepeta* néven); továbbá valószínűleg LUMNITZER-től Pozsony mellől («*Melissa Calamintha* no. 1058»). Az ő Flora Posoniensis-ében azonban ez a név hiányzik. Ugyanez a növény Pozsony mellől megvan még SCHNELLER-től is 1854-ből («*Melissa Braunii* zu Pressburg in Garten»).

De előkerült ez a növény — és ez növényföldrajzi szempontból már nagyobb érdekekkel bírhat — Erdély területéről és valószínűleg az Aldunáról is. KITABEL herbáriumában (XVIII. fasc. no. 76) van t. i. egy sereg szépen szárított példány ebből a növényből ezzel a megjegyzéssel: In Banatu, ni fallor, lecta. Erdély területén pedig először HAYNALD szedte; sajnos, ő sem emlékezik, hogy hol. Megjegyzése a következő: *Calamintha Nepeta* KOCH. In Transsylvania, Ubi? Bizonyára valahol a Mezőséken szedhette. Legbiztosabb erdélyi és hazai adat azonban a BARTH JÓZSEF-é, aki 1893 aug. 31-én szedte Nagykovácsos megyében Berethalom mellett a Nagykapus felé vezető mély út mentén, ahol száraz dombokon gyakran mondja (BARTH vignettája szerint: *Calamintha intermedia* B. TH. In collibus apricis: Bei BIRTHÄLM im Hohlweg gegen Gross-Kopisch häufig.). Az erdélyi növénynek a keletalpesi növényvel szemben ugyan aránylag lazább és dúsabb a virágzata, felső szárlevelei pedig jobban kerekített vállúak, aránylag tompább csücsúak is. Ennek alapján azonban addig, míg nines módunkban az erdélyi növényből bővebb herbáriumi anyagot látni, nem akarom az erdélyi növényt a keletalpesitől elválasztani. Mindenesetre kíváncsok lennének, hogy szaktársaink figyeljenek ennek a növénynek hazai előfordulására.

Már most mi a helyes neve ennek a Keleti-Alpokban, az illir országokban, a Balkánon és Magyarország délibb részén termő növénynek? A *Calamintha menthaefolia* Host (Fl. austr. II. p. 129.) név aligha illeti meg. Ha Host-nak leírását olvassuk, akkor az ő *C. officinalis*-e és *C. menthaefolia*-ja közt alig tudunk lényegesebb különbséget találni. Mindkét növény csészéjéről körülbelül ugyanazt mondja. Host szerint a fő különbség — úgy látszik — a virágörvök elágazásában van. A *C. officinalis*-nál azt mondja: «Pedunculi axillares, brevissimi, dividuntur in pedicellos unifloros, plerumque tres . . . » A *C. menthaefolia*-nál pedig az áll: «pedunculis dichotomis folio longioribus . . . Pedunculi secundi, in breves pedicellos divisi . . . » Ezek alapján nem merném a *C. menthaefolia*-t az itt tárgyalt keletalpesi növényvel kétségtelenül azonosítani. A *C. officinalis*-t a magyar Bánságból, a *C. menthaefolia*-t pedig Host Krajnából közli. A legilletékesebb feleletet Host eredeti példánya adná meg, sajnos azonban, a bécsi Hofmuseumból nyert szíves értesítés szerint Host *C. menthaefolia*-jának eredeti példánya ott hiányzik. Nagyon valószínű tehát, hogy a *C. menthaefolia* Host synonym-ja a *C. officinalis* L. saltem ex p. = *silvatica*-nak, ahogyan már pl. BENTHAM-nél is szerepel DE

CANDOLLE Prodrromusában, bár BENTHAM *C. officinalis*-a több fajt foglal magában. Helyes értelemben használja a *C. menthaefoliá*-t POSPICAL is a Fl. d. oesterr. Künstenl. II. 568. lapján (mint az *officinalis* szőrösebb, kisebb levelű alakját), továbbá ROUY is a Fl. de France-ban.

Akárminth álljon is a dolog a *C. menthaefolia*-val, abban az esetben, ha nagyobb horvátországi és illirvidéki herbáriumai anyag alapján ki fog derülni, amit most is gondolok, hogy a *C. subnuda* a *C. bosniaca*-val együtt egy fajba vonható az osztrák szerzők *C. menthaefolia*-jával, akkor mint legrégibb név a *C. subnuda* (W. et K.) Host = *Satureja subnuda* (W. et K.) DÖRFL. lenne e növénynek érvényes neve.

A számos későbbi név közül, melyet még synonymonnak vehetünk ide, tartozik először is a *C. Nepeta* Host [non (L.) SAVI] és a *C. rotundifolia* Host [nec (PERS.) BENTH., nec *Satureja rotundifolia* BRIQU.]. Azután ide tartozik a *Thymus Brauneanus* HOPPE apud RCHB. Fl. exc. (1830) p. 329. Ez a növénynév kifejezetten a Salzburgban termő növényt jelenti, tehát mint *Calamintha* seu *Satureja Brauneana* (HOPPE) JAV. comb. nova kétségtelenül a legrégibb érvényes név lenne a *C. subnuda* után.

Ide tartozik azután a *C. stricta* RCHB. (Fl. exsicc. germ. no. 1918; Icon. fl. germ. XVIII. p. 44 inter synon.) is. A délbajorországi (Berchtsgaden melletti) *C. Einseleana* F. SCHLTZ. [Arch. de Fl. I. (1850) p. 178; Fl. Gall. et Germ. exsicc. no. 1303; Herb. norm. nov. ser. cent. 6. no. 584] is ide tartozik. Vajjon a *C. Fenzlii* Vis. Rev. pl. min. cogn. (1855) no. 10, conf. Fl. dalm. Suppl. p. 89 = *Satureja Fenzlii* NYM. = *Micromeria dalmatica* FENZL, non BENTH. valóban azonos-e a *C. subnuda*-val, ahogyan azt VISIANI állítja, azt az ide vonatkozó herbáriumai anyag vizsgálata nélkül nem tudom megmondani.

Hogy KERNER *C. menthaefoliá*-ja aligha azonos Host növényével, azt már az élesszemű BORBÁS is észrevette és az ÖBZ 1892:219. lapján a *C. menthaefolia* KERN., non Host-ot, tehát a mi növényünket elnevezte *C. subisodonta* BORB.-nak. Végül, mint már megjegyeztem, ide tartozik a *C. bosniaca* K. MALY is.

Röviden összefoglalva tehát a mondottakat:

1. A *Calamintha nepetoides* JORD. Középeurópában legkelebbe csupán Tirolig terem; tehát Tirol képezi elterjedésének keleti határait.

2. Az a növény, melyet az osztrák szerzők nagyrésze a keletalpesi és adria-tengermelléki tartományokból *C. nepetoides* és *C. menthaefolia* néven ismernek, minden valószínűség szerint azonos a *C. subnuda* (W. et K.) Host = *Satureja subnuda* (W. et K.) DÖRFL.-rel, ugyanesak ezzel azonos a *C. bosniaca* K. MALY-n kívül a *C. stricta* RCHB., *C. Einseleana* F. SCHLTZ., *C. subisodonta* BORB. és valószínűleg a *C. Fenzlii* Vis. is.

3. Ugyanez a növény a magyar-horvát tenger melléken kívül Magyarország dunántúli részén és Pozsonynál is terem; terem továbbá az Aldunán (és lefelé a Balkán-félszigeten is), meg Erdélyben is a Mezőségen Berethalom mellett; az utóbbi helyen azonban a növény némileg eltér a keletalpesi növénytől.

*

Der Verf. weist nach, dass 1. *C. nepetoides* JORD. in Mitteleuropa ihre östlichste Verbreitungsgrenze in Tirol findet; 2. dass die Pflanze, welche der grosse Teil der österreichischen Autoren vom adriatischen Küstengebiet und den Ostalpen mit dem Namen *C. nepetoides* und *menthaefolia* bezeichnet, aller Wahrscheinlichkeit nach mit *C. subnuda* (W. K.) Host = *Satureia subnuda* (W. K.) DÖRFL. gleich ist, identisch mit dieser ist auch uebst *C. bosniaca* K. MALY noch *C. stricta* RB., *C. Einseleana* F. SCHLTZ., *C. subisodonta* BORB. und vermutlich auch *C. Fenzlii* VIS. 3. Diese Pflanze kommt ausser dem ungar.-kroatischen Küstengebiet auch in Westungarn, bei Pozsony, am unteren Donaulaufe (und von diesem südlich auch auf der Balkanhalbinsel), ferner in Siebenbürgen (bei Berethalom in Mezőség: BARTH) vor; die am letztgenannten Standort vorkommende Pflanze weicht allerdings etwas ab von der Pflanze der Ostalpen.

Über einige interessantere Moorpflanzen in der Hohen-Tátra.

A Magas-Tátra néhány érdekesebb lápnövényéről.

(Mit einer Kartenskizze.)

Von: I. Györffy (Kolozsvár).

Um für unser Exsiccatenwerk «*Bryophyta regni Hung. ersicc.*» Material zu sammeln, besuchte ich heuer mehrere Sphagneta am Fusse der Hohen-Tátra. Bei diesen Exkursionen beobachtete ich einige in der Hohen-Tátra seltenere Pflanzen, deren neue Standorte zu veröffentlichen vielleicht nicht überflüssig sein wird.

Auch hier danke ich dem Herrn Kollegen Direktor DR. v. DEGEN (Budapest) für die Revision, ferner dem Herrn Kustos DR. EDE DAITS (Arzt in Felka), dass er mir (am 31. Aug. 1917) den Einblick in das im Felkaer Museum aufbewahrte A. W. SCHERFEL'sche Herbar gestattete.

Diese interessanteren Pflanzen sind:

1. *Carex limosa* var. *stans* BOLLE in Verh. B. V. Brand. VII 1865: 27.

Am 19. Aug. 1917 sammelte ich Sphagnen am Moor, welches sich unweit des Csorbaer Sees (Szczyrbski staw) gegen

ZOBODAT - www.zobodat.at

Zoologisch-Botanische Datenbank/Zoological-Botanical Database

Digitale Literatur/Digital Literature

Zeitschrift/Journal: [Ungarische Botanische Blätter](#)

Jahr/Year: 1918

Band/Volume: [17](#)

Autor(en)/Author(s): Javorka Sandor

Artikel/Article: [Kritikus Calamintha-fajok. Kritische Calamintha-Arten.
45-51](#)